

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1339>

Volume 6 Issue 5, p. 693-717, May 2013

ULUSLARARASI SİSTEMDE NÜKLEER GÜÇ DENGESİ: İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE SON DÖNEM TÜRK DIŞ POLİTİKASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ*

*NUCLEAR POWER BALANCE IN THE INTERNATIONAL SYSTEM:
IRAN'S NUCLEAR PROGRAM AND TURKEY'S ROLE IN THE CONTEXT OF
RECENT TERM TURKISH FOREIGN POLICY*

Suat Tayfun TOPAK

*Doktora Adayı, Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı*

Abstract

It has been accepted as a prestige and ascendancy tool and become an important element of deterrence for countries to have nuclear weapons which terminated the Word War II and used only two times on people. However, as the numbers of countries which have nuclear weapons ascend, the precaution has been taken to restrict and prohibit nuclear weapons.

Iran has become one of the countries which have an increasing interest in nuclear activities. Until Islamic Revolution occurred, under the Shah regime, Iran acted in cooperation with Western in nuclear issues as in any field, but Ahmadinejad's administration, having a hardness manner and anti-Western

* Bu makale, büyük oranda, yazarın 2012 yılında Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı tarafından kabul edilen, "Uluslararası Sistemde Nükleer Güç Dengesi: İran'ın Nükleer Programı ve Son Dönem Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye'nin Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

point of view, followed a different way in nuclear activities. Will the intense interest of Iran's nuclear activities be used for the production of nuclear energy or obtain nuclear weapons? The answer of this question will have vital importance not only for Iran but also for Turkey, all Western and Southwestern Asia countries.

Iran, accused by Western countries of having attempts to produce nuclear weapons, says that its only aim is to produce nuclear energy for peaceful purposes by denying all charges. The expressions of Iran, perceives threat especially from United States, Israel and some western countries, have not been taken very seriously by international community. Iran's interest to high costly nuclear activities also strengthens this thesis because it is one of the less energy-dependent countries in the region.

The inspections of nuclear activities of Iran and to pull it to the reconciliation area are critically important in constructed international conjuncture. It's a well known reality that Turkey and other Southwestern Asia countries extensively suffered from the twice invasion of Iraq by United States. Turkey, abstaining an invasion to Iran for its nuclear activities, has through its weigh about the issue and has tried to take the sides to a reconciliation area as an effective regional power with its proactive, conciliatory and dialogue-based new foreign policy. The concrete developments have been seen with a series of performances made by Brazil and Turkey in a mediation manner and than Iran has adopted a conciliatory approach including swap. But it's evaluated that this issue will engage the agenda long-term due to sanctions adopted by United Nations and the European Union against Iran and developments after sanction decision.

Key Words: International System, Nuclear Weapon, Iran, Turkey, Southwestern Asia.

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran ve günümüze kadar sadece iki kez insanlar üzerinde kullanılan nükleer silahlara sahip olmak, ülkeler açısından bir prestij ve üstünlük aracı olarak kabul edilmiş ve caydırıcılığın en temel öğelerinden birisi olmuştur. Fakat nükleer silahların ve bu silahlara sahip olan ülkelerin sayısı arttıkça, nükleer silahlarla ilgili sınırlayıcı ve engelleyici tedbirler de geliştirilmeye çalışılmıştır.

Nükleer faaliyetlere karşı ilgisi artan ülkelerden biri de İran olmuştur. Şah yönetimindeki İran, İslam Devrimi'ne kadar geçen sürede, her alanda olduğu gibi nükleer ilişkilerde de Batılı ülkelerle işbirliği içerisinde hareket etmiş fakat Ahmedinejad yönetimi, sertlik yanlısı ve Batı karşıtı tavırlarıyla nükleer faaliyetlere karşı farklı bir yöntem izlemiştir. İran'ın nükleer faaliyetlere yönelik bu yoğun ilgisi, nükleer enerji üretimi için mi yoksa nükleer silah elde etmek için mi kullanılacaktır? Bu sorunun cevabı sadece İran için değil, başta Türkiye olmak üzere, tüm Batılı ve Güneybatı Asyalı ülkeler için de hayati öneme sahip olacaktır.

Batılı ülkeler tarafından nükleer silah üretme girişimlerinde bulunmakla suçlanan İran ise tüm bu eleştirileri reddederek, amacının sadece barışçıl amaçlı nükleer enerji üretmek olduğunu söylemektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ve bazı Batılı ülkelere tehdit algılayan İran'ın bu söylemleri ise uluslararası kamuoyu tarafından pek ciddiye alınmamaktadır. Bölge devletleri içerisinde enerji ihtiyacı en az devletlerden biri olan İran'ın, yüksek maliyetli nükleer faaliyetlere aşırı ilgi göstermesi de bu tezi güçlendirmektedir.

Oluşan uluslararası konjonktürde, nükleer faaliyetlerinin denetimi ve İran'ın uzlaşma zeminine çekilmesi büyük önem taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı iki defa işgal etmesi neticesinde, Türkiye'nin ve tüm Güneybatı Asya ülkelerinin büyük zararlar gördüğü bilinen bir gerçektir. Nükleer faaliyetleri yüzünden İran'a yapılacak olası bir müdahaleden çekinen Türkiye ise etkili bir bölgesel güç olarak duruma ağırlığını koymuş, son dönem dış politikasında görülen pro-aktif, uzlaşmacı ve diyaloga dayalı tavrıyla tarafları anlaşma zeminine çekmeye çalışmıştır. Brezilya ve Türkiye'nin arabuluculuğuyla yapılan bir dizi çalışma ve antlaşmalarla somut gelişmeler yaşanmış, İran takas da dâhil olmak üzere pek çok noktada uzlaşmacı bir yaklaşım benimsenmiştir. Fakat Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği tarafından İran'a yönelik benimsenen yaptırım kararları ve sonrası yaşanan gelişmeler, bu konunun uluslararası kamuoyunun gündemini daha uzun süre meşgul edeceğinin işareti olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Nükleer Silah, İran, Türkiye, Güneybatı Asya.

Giriş

Tarih boyunca insanlar birbirleriyle mücadele etmiş, savaşlarında çeşitli yöntemler kullanmış ve güç dengesinde üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Bunun için de karşı tarafta olmayan ya da daha fazla yok etme imkân ve kabiliyetine haiz olan silah ya da imha materyallerini keşfetme yoluna gitmişlerdir. Silah olup olmadığı halen tartışılmakta olan kitle imha silahları da işte tam bu noktada insan aklının bir ürünü olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

Dünya, nükleer gücün ve dolayısıyla nükleer silahların yaratabileceği olumsuzlukları İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile tanımıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1945'te Japonya'nın iki gelişmiş şehri olan Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombaları, yüz binlerce insanın hayatına mal olmuş, bu bombaların yarattığı radyoaktif serpinti nedeni ile de on binlerce insan sakat kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde iki kutuplu yeni bir dünya düzeni oluşmuş, ortaya çıkan bu dünya düzeninin bir sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin silahlanma yarışı

Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminin şekillenmesinde temel parametrelerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Konvansiyonel silahların alternatifi olarak nükleer silahların yarıştığı bu dönemde uluslararası güç dengesi nükleer silah sayısı ile orantılı olarak kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin nükleer silah ve başlık teknolojilerindeki gelişmeler konusunda elde ettiği üstünlük, uluslararası sistemin güç dengelerinin yeniden şekillenmesinde rol oynamıştır.

Nükleer güç sahibi olma yolunda ciddi ilerleme kaydeden bazı Avrupa Ülkeleri ile Kuzey Kore, Hindistan, Pakistan, Çin, İsrail gibi ülkelerin nükleer silahlara karşı artan ilgisi dünya kamuoyunu endişeye sevk etmiştir. Savaş sonrası oluşan Doğu Bloğu ile Batı Bloğu arasında zaman zaman artan gerilimlerin nükleer bir savaşa yol açma olasılığı, Soğuk Savaş dönemi boyunca dünya kamuoyunun aklına dehşet senaryoları getirmiştir. Bu dönemde yapılan bir takım düzenlemeler ve "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması" (NSYÖA) ise dünya kamuoyunu bir nebze de olsa rahatlatan gelişmeler olarak kayda geçmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uluslararası arenadan ayrılması ile birlikte uluslararası nükleer sistemin yeniden şekillenmesi sürecine girilmiştir. Başta nükleer güç sahibi ülkeler ve birkaç ülke hariç tüm dünya ülkeleri, Soğuk Savaş döneminde imzalanan antlaşmalara ilave olarak yeni protokol ve düzenlemeleri imzalamışlardır. Bu çabalara rağmen, özellikle 2000'li yıllardan sonra uluslararası alanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yerini alan Rusya Federasyonu'nun tekrar bir aktör olarak yerini alma çabaları ve bölge ülkeleriyle olan nükleer ilişkileri, Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail başta olmak üzere tüm nükleer güç sahibi ülkeleri ve dünya kamuoyunu tedirgin etmiştir.

Son dönemde ise İran'ın nükleer programı, Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisiyle başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası arenada en çok tartışılan ve belli oranda endişe uyandıran konuların başında gelmektedir. Güneybatı Asya ülkelerinde (Ortadoğu) yaşanan gerginlikler paralelinde İsrail'in, İran'ın nükleer programını ülke güvenliği açısından en büyük tehditlerden biri olarak görmesi, uluslararası toplumun bu konu üzerine odaklanmasına sebep olmuştur.

Bütün bu güncel gelişmeler paralelinde, Türkiye'nin son dönemde benimsediği pro-aktif ve çok boyutlu yeni dış politikasının gereği olarak komşu ülkeleriyle başlattığı yüksek düzeyli stratejik işbirliği çabaları ise bölgesel ve küresel anlamda ilgi uyandırmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun mimarı olarak kabul edildiği son dönem Türk Dış Politikası, "ritmik diplomasi", "komşularla sıfır problem", "yeni bir diplomatik üslup"¹ gibi normlar temelinde inşa edilmiştir. Türkiye bu süreçte bir yandan komşu

¹ DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", 26 Şubat 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 04 Nisan 2009; NİZAMOĞLU, A.Faruk, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı? Eksen Kaydırılmış Dış Politikanın Asli Mecrasına Gelmesi mi?", <http://www.tefekkürdergisi.com/icerik.asp?dergi=38&konu=1010>, 19.05.2012.

ülkeleriyle ilişkilerini diplomatik ve barışçıl çabalarla yeniden kurgularken, diğer yandan da komşu ülkelerinin sorunları noktasında inisiyatif almaya başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılındaki Irak müdahalesinin ardından Türkiye'nin; "Irak'a Komşu Ülkeler Zirvesi"² düzenlemesi, Rusya-Gürcistan krizinde arabulucu olarak devreye girerek çatışmaların daha da büyümesinin önlenmesi amacıyla "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu"³ gibi girişimleri dikkat uyandırmıştır. Ayrıca İran'ın nükleer programına yönelik olarak bir dizi girişimler başlatması bağlamında, uluslararası toplumun İran'a yönelik yaptırımları karşısında, tarafları bir araya getirmeye çalışan ve sorunun diplomatik yollarla çözümüne katkı sağlayacak "Tahran Antlaşması'nı" Brezilya ile birlikte somut bir başarıya dönüştüren Türkiye, bölgede dengeleyici ve inisiyatif alan bir aktör olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan bilgiler ışığında, makalenin ilk bölümünde kuramsal bir çerçeve çizilecek; ikinci bölümde İran nükleer programı hakkında bilgi verilecek ve son bölümde ise belirleyici bir aktör olarak Türkiye'nin İran nükleer krizinde gösterdiği diplomatik çabalar ve arabuluculuk rolü incelenecektir.

1. Kuramsal Çerçeve ve Nükleer Güç Dengesi

1.1. Uluslararası Sistem

Sistem kavramı, bugün uluslararası ilişkilerde oldukça yaygın olarak kullanıldığından değişik yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmış ve kavramsallaştırılmıştır. Arı'da belirtildiği gibi⁴, örneğin Modelski uluslararası sistemi, yapısal ve fonksiyonel öğeleri olan bir toplumsal sistem olarak tanımlarken, John Burton, aralarında ortak özellikler bulunan ve ilişkileri sistemin bütünlüğünün devamına yönelik olan değişkenler arasındaki bağımlı ilişkiler dizisi şeklinde tanımlamıştır. Mclelland ise tanımında, kendilerini dış çevreden ayıran özelliklere sahip ve belirlenebilen sınırlarlar içinde etkileşmekte olan bir bütün olduğunu belirtmiştir. Arı'nın ifade ettiği çerçevede, Uluslararası İlişkiler alanında sistem kuramına dair önemli katkılar sağlayan Morton A.Kaplan'a göre ise, sistem kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında

² Toplantı ilk defa Irak Savaşı öncesi 23 Ocak 2003'te İstanbul'da yapıldı. Daha sonra sırasıyla, 18-19 Nisan 2003'te Riyad'ta, 28 Nisan 2003'te Tahran'da, 2 Kasım 2003'te Şam'da, 14-15 Şubat 2004'ta Kuveyt'te, 23 Şubat 2004'te Kahire'de ve Ocak 2005'te Amman'da gerçekleşti. <http://www.bizturkmeniz.com/tr/showArticle.asp?id=5785>, 05.05.2013; 2008 yılında Kuveyt'te devam edilen toplantı serisi, bir takım sıkıntılar yüzünden hayal kırıklığı ile sonuçlandı. <http://www.dw.de/irak%C4%B1n-kom%C5%9Fular%C4%B1-zirvesinde-hayal-k%C4%B1r%C4%B1kl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/a-3287670>, 05.05.2013.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/969/moskovanın_hamlesi_ve_aliyevin_turkiye_ziyareti, 05.05.2013.

⁴ ARI, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Mkm Yayıncılık, Bursa,2009., s.154.

ilişkiler bulunan değişkenler dizisidir. K. J. Holsti uluslararası sistemi, kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamı olarak tanımlarken, R. N. Rosecrance'a göre uluslararası sistem, bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapı olarak ifade edilmektedir.⁵ Sistem gevşek veya sıkı olarak nitelenebileceği gibi, istikrarlı ya da istikrarsız olarak da tanımlanabilmektedir. Ayrıca Holsti gibi bazı yazarlar, tarihsel faktörler, sistemin sınırı, sistemdeki siyasal birimler ve gücün dağılımı gibi parametreleri ele alarak çeşitli kategorik sistem tanımlamaları yapmışlardır. Kaplan'da ise bu parametrelere, örgütlenme durumlarının ve sayılarının da eklendiği göze çarpmaktadır. Güç dengesi, tek/iki/çok kutuplu sistemler, gevşek/sıkı sistemler, hiyerarşik/evrensel sistemler⁶ gibi isimlerle ifade edilen bu tanımlamalardan yola çıkılarak, günümüz çağdaş uluslararası sistemi temel özelliklerine ulaşılmıştır. Bu noktada güçler dengesi, uluslararası hukukun yazılı olmayan bir kurumu olarak da nitelendirilerek aşağıda belirtilen başlıklar⁷ ile ilişkilendirilmektedir;

1. Askeri gücün yanına ekonomik ve mali gücün de eklenmesi,
2. Diplomasinin gelişmesine daha çok olanak sağlaması,
3. "Uluslararası Terör" kavramının da güç dengelerini etkileyen bir parametre olarak kabul edilmesi,
4. Küreselleşme ile tüm sorunların ve çözümlerin küresel boyutta etkilerinin birlikte yaşanması,
5. Bir yandan yoksulluğun artması,
6. Kitle imha silahlarının (KİS-WMD) yayılması,
7. Kolektif güvenlik sisteminin işlevini yitirmesi,
8. Ülkesel devletin otoritesinin zayıflaması ve
9. Demokrasinin gelişmesini teşvik etmesi.

Burada göze çarpan temel nokta, sistemin kendine özgü niteliklerinin olduğu ama zamana göre sürekli bir değişkenlik gösterdiği gerçeğidir. Gelişen durumlara ve zamana göre hareket eden uluslararası aktörler, bunun bir sonucu olarak uluslararası sistemin de bir şekilde dengelenmesine katkı yapmaktadırlar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, klasik güç dengesinin geçerli olduğu modern Avrupa devletler sisteminin başlangıcının, 1648 tarihli Westphalia Barış Antlaşması⁸ olduğu kabul edilmektedir. Bu tarihten başlayarak, Birinci Dünya Savaşına kadar olan

⁵ ARI, a.g.e., s.154.

⁶ ARI, a.g.e., s.156.

⁷ ARI, a.g.e., ss.182-187.

⁸ SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, ss.98-99.

dönemde uluslararası sistem, Fransa, Almanya ve İngiltere ağırlıklı politikalarla hep dengede tutulmuş, üstünlük kurmaya çalışan devlet ya da oluşumlar karşılığında, diğer devletlerin de katkılarıyla tahkim edilen Avrupa devletler sistemini bulmuştur⁹. Bu durum, sistemin güç dengesi mekanizmasının, sistemin en güçlü üyesinden daha güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Neo-realist yaklaşım, uluslararası sistemin güç artırımını en üst seviyeye taşıma iddiasına karşı çıkararak gücün dengelenmesi görüşünü benimsemektedir. Bu bağlamda uluslararası sistem, nükleer alanda Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu dünya düzeninin iki baskın aktörünün nükleer güç kapasitelerini geliştirme çabalarına şahit olurken, klasik realizm kuramının eleştirisi olarak ortaya çıkan Neo-realist kuram, nükleer silahlanma yarışı yerine nükleer güç dengesini savunmuştur.

1.2. Güç Dengesi

Esasen 18. ve 19. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan güç dengesi modelinden esinlenerek geliştirilmiş bir sistemdir. Bir uluslararası mekanizmada güç dengesinden bahsedilebilmesi için, güçleri yaklaşık olarak eşit olan ve birbirlerine karşı üstünlükleri hemen hemen olmayan en az üç devletin olması gerekmektedir birlikte, Kaplan'a göre bu sayı beş ya da altı olmalıdır.¹⁰ Arı'ya göre, Holsti bir sayı vermezken, Deutch ve Singer, istikrar artışı için, devlet sayısının çokluğunun önemli olduğunu belirtmiştir. Yine Arı'da belirtildiği şekliyle Realist okulun bilinen iki ismi Kenneth N. Waltz ve Hans J. Morgenthau ise üç devletin yeterli olacağını ve hatta Soğuk Savaş örneğini vererek, iki devletin bile yeterli olabileceğini vurgulamışlardır. Bu iki yazarın ve genelde Realistlerin güç dengesi sisteminden anladıkları daha çok "denge durumu" dur.¹¹

Güç dengesi, uluslararası sistemde devletlerin çıkar çatışmalarını en aza indirmek amacıyla ulus-devletlerin güçleri arasında bir dengenin kurulması gerektiği düşüncesi temelinde şekillenmiştir¹². Bu sistemde devletlerin ya da kurulan ittifakların, sistemin yıkılmasına da yol açabilecek tarzda birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmalarına müsaade edilmez. Bunda devletlerin ya da ittifakların güçlerinin birbirlerine yaklaşık olarak eşit olduğu gerçeği önem arz etmektedir. Bazen bir devlet geçici olarak öne çıksa da, bu durum sistem içerisinde hemen çözüme kavuşturulur. Yapılan ittifaklar, belli çıkarlarla doğru orantılı olduğu için, söz konusu çıkarlar

⁹ SÖNMEZOĞLU, Faruk, GÜNEŞ, Hakan, KELEŞOĞLU, Erhan, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 11-12.

¹⁰ ARI, a.g.e., ss. 159-161.

¹¹ ARI, a.g.e., ss. 159-161.

¹² SONER, Ali, "Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu", *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, der.: Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007s.53.

değişince ya da farklılaşınca bu ittifaklar da sona ermekte ya da yeni yapılanmalara sürüklenmektedir.¹³

Sonuç olarak, sistemin az ya da çok istikrarlı olması, savaşların belli bir çerçevede cereyan etmesi ve zayıfatının mümkün olduğunca az olması, çıkarların daha da artırılması gayesi taşıyan ittifakların sıklıkla değişmesi, diplomatik yöntemlerin kullanılmasına ağırlık verilmesi, ideolojik çatışma süreçlerinin yaşanmaması ve özellikle Avrupa'daki devletlerarasındaki yaklaşık güç dağılımı eşitliğinden kaynaklanan denge durumunun sağlanması gibi durumlar,¹⁴ güç dengesi sisteminin temel karakteristikleri olarak önümüze çıkmaktadır.

İran'ın nükleer programı nükleer güç dengesinde önemli bir yer tutarken, klasik realizm bağlamında bir güç artırımı olarak algılanmıştır. Neo-realist kuramın geliştirdiği güç dengesi modeli, yapılan anlaşmalar ve uluslararası örgütlerin konuya bakış açılarıyla birlikte İran'ın nükleer güç kapasitesini sınırlandırıcı etkiler meydana getirmiştir. Türkiye bu süreçte inisiyatif olarak, başta Tahran Antlaşması'nın imzalanmasındaki rolü ile, nükleer enerjinin ve yürütülen barışçıl amaçlı nükleer politikaların sadece Batı ya da baskın aktörlerin değil, barışçıl olmak kaydıyla dünyadaki tüm devletlerin hakkı olduğunu savunmuştur. Bu yönüyle Türkiye'nin, neo-realist kuramın güç dengesi söylemine uygun hareket ederek dengeleyici bir rol oynadığı ve nükleer güç dengesi bağlamında uluslararası sisteme önemli bir katkı sunduğu söylenebilir.

1.3. Nükleer Güç Kavramı

Birinci Dünya Savaşı, dünya devletlerinin daha çok askeri güçlerini çarpıştırdıkları ve konvansiyonel silahlarını kullandıkları bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nda bu mantık, önceleri, eskisi gibi devam ettiyse de, sonu itibarıyla başka bir formata bürünmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nı neticelendiren ve tarihinde ilk ve son kez bir ülke ve insanları üzerinde kullanılan nükleer silahlar, tüm dünyanın "nükleer güç" ve "nükleer silah" kavramları ile tanışmasını sağlamıştır. İnsanları dehşete düşüren, çok ciddi yan etkiler oluşturabilen, binlerce hatta yüz binlerce insanı öldürebilen, günümüze değin milyonlarca insanın acı çekmesine vesile olan ve en acısı da böyle bir acıya neden olduğu halde sayısı ilerleyen yıllarda önlenemez derecede artan nükleer silahlar, insanlık harp tarihindeki dönüm noktalarından biri olmuştur.

Nükleer güç, sahibi olunan ülkeye ciddi manada prestij kazandıran bir olgudur. Ayrıca caydırıcı özelliği olan, politik karar süreçlerini etkileyen, ekonomik yönden hayli yıpratıcı bir süreç gerektirdiği için dikkatle karar alınmasını gerekli kılan ve en önemlisi de, bu silahların etkilerine karşı henüz ciddi bir tedbir bulunmadığı için, nükleer güce sahip olan devlete karşı diğer tarafın hemen hemen hiçbir şansının olmadığı gerçeğinin ağır psikolojik baskısını empoze eden nükleer güç, ilerleyen

¹³ARI, a.g.e., ss. 160-161.

¹⁴ARI, a.g.e., s. 165.

yıllarda tüm dünya ülkelerini düşünmeye ve gerekli tedbirleri almak için saflarını dikkatli bir şekilde belirlemeye sevk etmiştir.

2. İran'ın Nükleer Programı

Soğuk Savaş dönemi, iki süper gücün uluslararası sistemde güç artırımını mücadelesine sahne olmuştur. Bu bağlamda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı çevreleme politikaları oluşturmuş ve baskın aktörler birbirleri üzerinde üstünlük kurma mücadelesi sürdürmüştür. Bu yönüyle İran, her iki aktör açısından da önemli bir konuma sahip olmuştur. Çünkü İran, bölgede önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bir ülkedir. Ayrıca Kafkasya enerji hatlarının tüm dünyaya aktarılması noktasında bir geçiş ülkesidir. Bu yönüyle bakıldığında, İran'ın; siyasi, askeri ve ekonomik yönden bölgedeki diğer ülkelerle kıyaslandığında önemli ve etkili bir ülke konumunda olduğu değerlendirilmektedir. İran'ın, 1979 İran İslam Devrimi öncesi nükleer çalışmalarında söz konusu aktörlerden özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden önemli ölçüde destek görmesi, bu argümanın pratikteki bir uygulaması olarak görülebilir. 1979 İran İslam Devrimi sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin İran'dan nükleer çalışmalar noktasında desteğini çekmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, İran'da rejimin değişmesiyle birlikte nükleer çalışmaları bir tehdit olarak algılaması, bu çalışmada İran'ın nükleer programının incelenmesindeki önemini ortaya çıkarmaktadır.

İran, Şah Rıza Pehlevi döneminde Batılı ülkelerle yakın ilişki içerisinde olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çevrelenmesi projesinde önemli görevler üstlenmiş ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini çok sıcak tutmuştur. Bu durumun nükleer konulardaki işbirliğine veya desteğe olumlu yansımalarının olması da gayet doğal görülmüştür. Fakat 1979 yılındaki İslami Devrim ile başa gelen Humeyni dönemi, bir önceki dönemle tam tersi bir politikanın benimsenmesini getirmiştir. Bu dönemde Batılı devletlerin ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail adı telaffuz edilerek ilişkiler zayıflatılmış hatta kopma noktasına getirilmiştir.

Gerilen ilişkiler sonucu nükleer işbirliği de sona ermiş ve İran dış dünya ile bir yalnızlaşma sürecine girmiştir. Devrim sonrası kargaşadan yararlanan Saddam Hüseyin Irak'ı ile girişilen ve uzun yıllar devam eden savaşın bir sonucu da, kimyasal ve nükleer silahlara sahip olunmasının öneminin İran tarafından daha net anlaşılmaya başlanması olmuştur. İran'ın sık sık dillendirdiği bir durum da, İsrail'in nükleer silahlara sahip olduğudur. Ayrıca 2001 ve 2003 yıllarındaki sırasıyla Afganistan ve Irak işgalleri, İran'a Amerika Birleşik Devletleri tarafından bir çevreleme politikası güdüldüğü hissi vermiş ve tüm bu gelişmeler dolayısıyla, çok öncelerde başlanan nükleer faaliyetlere daha somut bir şekilde ağırlık verilmesi ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu

durum neticesinde İran, nükleer teknolojiyi ve üretilebilecek nükleer silahları “caydırıcılığı” bir enstrümanı ve denge aracı olarak görmeye başlamış, Batılı ülkelerin kendisini Irak gibi kolay müdahale edilebilir bir ülke olarak görmemesi için nükleerleşme konusuna özel önem vermiştir. İran kamuoyuna nükleerleşmeyi bir ulusal dava olarak lanse ederken, bu durumu bütünleştirici bir araç olarak kullanmak istemiş ama bu durum sonraları bahsedilecek ekonomik vs. yaptırımlarla İran’a ve dolayısıyla İran halkına başka sıkıntılar olarak dönmeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin ve İsrail’in askeri seçenek de dâhil olmak üzere her türlü tedbire başvurabileceğini açıkça dünya kamuoyuna duyurmaları da konunun giderek daha karmaşık bir hal almasına yol açmaktadır.¹⁵

İran’ın nükleer politikalarının nitelikleri itibariyle nükleer faaliyetlerine üç dönem halinde bakmak yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi Şah dönemi, ikincisi devrim sonrası dönem ve üçüncüsü, halen devam etmekte olan Ahmedinejad dönemidir. İran, bu üç dönem içerisinde nükleer politikalar açısından farklı tutumlar benimsemiş ve karar alma mekanizmasında yer alan aktörlerin nükleer faaliyetler konusunda farklılaşmasına sahne olmuştur. Örneğin Şah döneminde, nükleer politikalar konusunda Amerika Birleşik Devletleri ile paralel politikalar uygulayan İran, İslam Devrimi sonrası Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.¹⁶ Buna karşılık bu dönem karar alıcıları nükleer faaliyetler konusunda Batı ile daha uyumlu politikalar yürütmeye çalışmıştır. Ahmedinejad döneminde ise İran, daha radikal, sert söylem ve eylemler geliştirmiş, bu durum da uluslararası alanda İran’ın nükleer programının ciddi bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır.

Nükleer görüşmeler tüm dönemlerde İran stratejisinin önemli bir parçası olmuştur ve hangi lider gelirse gelsin bu stratejiden vazgeçmeyecek gibi görünmektedir. İran içerisinde çeşitli düşüncelere sahip grupların olması bile (reform yanlısı, muhafazakâr, pragmatist vs.) güdülen nükleer politikaların İran’ın uzun vadeli stratejisiyle uyumlu görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi, İran için nükleer politikalar artık bir “hayatta kalma aracı” ve “ulusal bir dava” olarak görülmekte ve lanse edilmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, konuya yalnızca dış politika bağlamında değinilmemelidir. Çünkü nükleer silahları, İran’ın rejim güvenliği için hayati gören gruplar bulunmaktadır. İran’ın nükleer politikalarındaki en temel motivasyon kaynağı ise, nükleer silahlara sahip olmakla, uluslararası kamuoyunda meşru ve etkili bir aktör olacağı düşüncesidir. Bu yüzden İran içerisinde dillendirilen çeşitli söylemlerin, İran’ın uzun vadeli nükleer stratejileri için taktiksel hamleler olduğu düşünülebilir.¹⁷

İktidarda olduğu dönemde batı ile uzlaşa ve işbirliği temelli politikalar geliştirmeye çalışan Rafsancani ve aynı tarz politikaları devam ettirmeye çalışan

¹⁵ İŞBİLEN, Evren, *Nükleer Satranç*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 106-108.

¹⁶ KÖSE, Talha, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları*, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2008, s.16.

¹⁷ KÖSE, a.g.e, s. 39.

Hatemi, uranyum zenginleştirme ve nükleer enerji konusunda güdülen ısrarlı politikaların siyasal ve ekonomik maliyetinin İran'ın orta ve uzun vadeli çıkarlarına zarar vereceğini düşünmüşlerdir. Bu yüzden, İran'ın uluslararası aktörlerle koordinasyonu savunulmakta ve istikrarın sağlanması için Batıyla ve Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik diyalogun, İran'ın menfaatine olduğu görüşü benimsenmekteydi. Hatta somut bir adım olarak Hatemi zamanında dillendirilen "Medeniyetler Uyumu" projesi, bir anlamda tansiyonu düşüren bir enstrüman niteliğine bürünmüştü. Bu dönemde İran, Amerika Birleşik Devletleri ile değilse bile Avrupa ülkeleri, Rusya ve Çin'le ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirebilmiş ve tepkileri üzerine çokça çeken ülkelerden olmamıştı. Fakat özellikle Afganistan ve Irak işgallerinde kendini gösteren Neo-con temelli Amerika Birleşik Devletleri politikalarının da etkisiyle çevrelediği düşüncesine kapılan İran, güç dengelerini gözeticisi ve diyalogdan uzak gerginlik politikalarını benimser bir duruma evrilmiştir.¹⁸

Ahmedinejad'ın ve dolayısıyla muhafazakârların 2005 yılında İran yönetimini devralmasıyla birlikte reformist politikalar yerini meydan okuyucu bir siyasete terk etmiş ve nükleer siyasette inisiyatif tekrar ele geçirilmiştir. Sertlik yanlısı bu inisiyatifin dillendirilmesinde, İran'ın uluslararası kamuoyu ile uzlaşma çabalarının, İran'a somut bir faydasının olmadığı ve İran'ın çıkarları doğrultusunda belirlediği strateji istikametinde hareket etmesi gerekliliğinin payı büyüktür. Ahmedinejad'ın başında bulunduğu muhafazakâr elit, nükleer silahlara sahip olunması durumunda, hiçbir gücün İran'a saldırmayı göze alamayacağını öngörmektedir. Ayrıca, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın ilgili maddeleri gereği, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlı olarak kullanılmasının, her ülkenin olduğu gibi İran'ın da hakkı olduğunu vurgulayan İran muhafazakâr yönetimi, İran'ın güvenliği, caydırıcılığı ve uluslararası arenadaki aktörlerden biri olunması açısından nükleerleşmenin vazgeçilmez olduğunu iddia etmektedirler. Ahmedinejad ve kurmaylarına göre; İran Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'ndan imzasını çekmeli ve uluslararası kamuoyunun ikaz ve görüşleri göz ardı edilmelidir. İran yönetiminin, nükleer manada tüm muhatapların İran'a karşı ikiyüzlü, tutarsız, çekişmeli ve saldırgan davrandığının düşünülmesi, İran'ın uluslararası arenada sarf ettiği mücadelecisi ve uzlaşmaz tavrını artırmaya devam etmektedir. Hatemi zamanında askıya alınan uranyum zenginleştirme programının tekrar başlatılacağına açıklanması, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın özellikle "İsrail haritadan silinmelidir" sözünü sarf etmesi¹⁹ ve Yahudi soykırımını inkâr eden 67 bilim adamını Tahran'da düzenlenen konferansta bir araya getirmesi²⁰, İran'la ilişkilerini geliştirmeye çalışan

¹⁸ KÖSE, a.g.e, s. 39.

¹⁹ İŞBİLEN, a.g.e., s. 130.

²⁰ "İran Holokost inkârcılarını bir araya topladı", <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/4339-Iran-Holokost-inkarcilarini-bir-araya-topladi.aspx>, 05.05.2013.

Avrupalılar 'da hayal kırıklığı ve soğuk duygular uyandırmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından İran aleyhinde kararlar çıkması ve sert yaptırım kararlarının uygulanması kararlılığı, yaşanan bu hayal kırıklığının uluslararası bir kabul görmesine yol açmıştır.²¹

Ahmedinejad dönemi halen devam etmekle birlikte, izlenen nükleer politikalar konusundaki sertlik yanlısı tutum "istikrarlı" bir şekilde devam ettirilmektedir. 2013 yılı Haziran ayında yenilenecek Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından iktidara gelecek yeni yönetimin, Ahmedinejad'ın daha önceki sert ve uzlaşmaz politikalarına devam etmesi ihtimali, uluslararası kamuoyundaki rahatsızlığı ve İran'a uygulanan yaptırımların nicelik ve niteliğini artırabilecektir. Berber'e göre "İran'da gündem, Haziran 2013'te yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine giden süreçte yaptırımların ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinde yoğunlaşmaktadır. Tartışmalı nükleer programından dolayı İran'a karşı 2006'da başlatılan Birleşmiş Milletler yaptırımlarının kapsamı 2010'dan itibaren genişletilmiş, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği başta olmak üzere diğer aktörler de müstakil yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. İran'da yaptırımların ekonomi üzerinde yarattığı baskı ve sıkıntı gözle görülür bir hal almış durumdadır. Başlatılan yaptırımların etkisiyle işsizlik ve enflasyonun arttığı İran'da ekonominin büyüme oranı belirgin biçimde düşmüş, 2012 yılında ekonomi küçülmeye başlamıştır. Özellikle nüfusu 15 milyonu aşan Tahran'ın sokakları, ekonomik yaptırımlar karşısında halkın sabrının tükenmekte olduğuna işaret etmektedir."²² İran iç kamuoyunda zaman zaman ortaya çıkan eleştirel yaklaşımların pek etkisinin görülmediği bu dönemde izlenen nükleer politikaların, ileride yönetime gelecek İranlı yöneticiler tarafından nasıl ele alınacağını ise zaman gösterecektir.

Humeyni ve Hatemi dönemlerinin nispeten daha ılımlı ve Batı ile ilişkileri dengeli politikalarla sürdürmeye çalışan yönetimlerin hemen ardından iktidara gelen Ahmedinejad'ın, sertlik yanlısı tutumlarını özellikle iki sebepten dolayı artırdığı düşünülmektedir. Bunlardan ilki, İran İslami rejiminin varlığı ve güçlü imajının altı çizilerek iç ve dış kamuoyunda İran adının güçlü anılmasını temin etmek, ikincisi ise milliyetçilik kozu kullanılarak ve hatta daha da güçlendirilerek siyasi anlamda koltuğu ve iktidarı elden bırakmamaktır. Her iki durum da göstermektedir ki, nükleer programa sahip çıkmak ve batı ile sert, kırılmalı ve diyaloga neredeyse kapalı nükleer müzakereler yürütmek, İran yönetimi açısından iç ve dış hesaplar güdülerek yönetilmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail ise bu sert söylemleri kendi cephelerinden değerlendirmekte ve özellikle İran nükleer programının çok büyük tehlikelere yelken açtığı altını çizmektedirler. İsrail'in bölgesel güvenliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin hayati çıkarlarının tehlikeye girmemesi için, İran Devleti nükleerleşme

²¹ KÖSE, a.g.e., ss. 39-40.

²² BERBER, Seçkin, "Yaptırımların İran Ekonomisine Etkileri", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2388:yaptrmlarn-ran-ekonomisine-etkileri&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, 06.05.2013

hedefinden vazgeçirilmeye çalışılmakta ve gerekirse askeri çözümün dillendirilmesinden çekinilmemektedir.

İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası tartışmalar 2002 yılında İran'ın Natanz²³ şehrinde gizli bir uranyum zenginleştirme tesisinin ve Arak²⁴ şehrinde ağır su üretim fabrikasının ortaya çıkması²⁵ ile birlikte artmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri İran'ın gizli bir ajandasının bulunduğunu ve asıl niyetinin nükleer silah elde etmek olduğunu savunurken, İranlı yetkililer yaptıkları açıklamalarda iddiaları reddederek nükleer programının barışçıl olduğunu beyan etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri İran'da gizli bir uranyum zenginleştirme tesisinin ortaya çıkmasının İran'ın nükleer silah elde etme amacıyla gizli bir niyetini açığa çıkardığını ve bunun Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na aykırı olduğunu iddia etmektedir. İran tarafı ise nükleer çalışmalarına yönelik olarak raporlamanın zamanında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna yapılamadığını ve gizli bir nükleer ajandasının olmadığını savunmaktadır.²⁶

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na göre İran, söz konusu anlaşmanın bir üyesi olarak nükleer silah yapma girişiminde bulunmamak şartıyla, barışçıl amaçlı nükleer enerjiden yararlanma hakkına sahiptir. İran Şah döneminde Batılı ülkeler ve Amerika Birleşik Devletleri'nden önemli destekler görmüş ve bu ülkeler nükleer tesislerin inşa edilmesinde, personelin eğitilmesinde ve hatta belli miktarda zenginleştirilmiş uranyumun sağlanmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1979 yılındaki İslam Devriminin ardından İran'ın nükleer çalışmalarına devam etmesi Arap kamuoyunda da tepkilere yol açmıştır. Sinkaya'ya göre "2003 yılında Irak'ın işgalinden sonra İran'ın bölgedeki gücünün artması, 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın İran Cumhurbaşkanı olması ve dış politikada radikal bir tutum alması Arap liderlerinin İran'a yönelik kaygılarının artmasına neden olmuştur. Temmuz 2006'da İsrail-Hizbullah savaşı ve Aralık 2008'de İsrail'in Gazze saldırısı karşısında Arap ülkelerinin yaklaşımları Güneybatı Asya'da bir tarafta İran, Suriye, Hizbullah ve Hamas'ın diğer tarafta Mısır, S. Arabistan ve Ürdün'ün olduğu kutuplaşmayı şiddetlendirmiştir. İran'ın Arap dünyasındaki müttefikleri (Irak, Suriye, Yemen, Lübnan) İran'ın nükleer programını desteklerken, İran'ın bölgesel etkisinin artmasından rahatsız olan ülkeler (Suudi Arabistan, Ürdün, Türkiye, İsrail, Bahreyn,

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/natanz.htm>, 06.05.2013.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/arak.htm>, 06.05.2013.

²⁵ KİBAROĞLU, Mustafa, "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power", *Middle East Journal*, Vol. 60, No. 2, 2006, ss. 207-232, s. 207-208.

²⁶ KİBAROĞLU, a.g.m., ss. 207-208.

Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak hariç tüm Körfez ülkeleri) İran'ın nükleer programına oldukça temkinli yaklaşmaktadır."²⁷

İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlı değil de nükleer silah yapmaya yönelik olduğunu en çok vurgulayan ülkelerin başında İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Bunda etkili olan sebepler çeşitli olmakla birlikte en önemlileri arasında sayılabilecek olan, İsrail'in Güneybatı Asya bölgeleri arasındaki pozisyonunun ve güvenliğinin teminat altına alınması yatmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uzmanlar ve yazarların pek çoğu tarafından da her türlü yazı, makale, kitap²⁸ ya da sözlü mülakatlarda ifade edildiği gibi, İran nükleer silah sahibi olarak, Güneybatı Asya ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyaya nükleer bir güç olduğunu deklare etmek, caydırıcılık unsuru bir enstrümana sahip olmak ve prestij sahibi bir ülke olmak istemektedir. Bunu yaparken de barışçıl nükleer enerji konusuna vurgu yapmakta ve hedef saptırmaktadır. Özellikle, İran'ın sahip olduğu petrol, doğalgaz ve yenilenebilir olduğu tahmin edilen hidro-karbon kaynaklarının çokluğuna vurgu yapan çevreler, yakın ya da orta vadede enerjiye en az ihtiyacı olabilecek ülkelere birinin İran olduğunu belirtmektedirler. Bu ifadeler ve ortaya konan tezler uluslararası kamuoyunda da karşılık bulmakta ve İran'ın niyetinin nükleer enerji değil de nükleer silah olduğu konusunda Batılı ülkelerin haklılığını artırır görünmektedir. 2002 yılında açığa çıkarılan gizli nükleer tesisler ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı denetimlerine sınırlı izinler verilmesi gibi durumlar da bu tezi desteklemektedir.

İran ise her halükarda nükleer silahlanma iddialarını reddetmekte²⁹ ve karşı karşıya kaldıkları çifte standartlı yaklaşımı gündeme taşımaktadır. Aslında İranlı yetkililer çeşitli zamanlarda ve tarihsel dönemlerde, İran nükleer programının barışçıl ve sivil kullanım amaçlı olduğunu hep dile getirmişlerdir. İslam Devrimi sonrası başlayan bu süreç, İranlı yetkililerin ara sıra kafa karıştırıcı söylemleri ile sıkıntılı dönemler geçirdiyse de, İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile irtibatını devam ettirme niyeti ve işbirliği söylemi yatıştırıcı etkiler yaratmıştır. İran'ın yatıştırma politikasının diğer ve daha önemli kanadı ise Arap ülkeleri ile yaratmaya çalıştığı güven ve işbirliği (ekonomik, siyasi vs.) ilişkileridir.³⁰ Sinkaya'ya göre, "İran'ın bir taraftan yatıştırma politikası uygularken diğer taraftan Arap sokağına seslenmesi ve son olarak Körfez ülkelerinin güvenlik açısından son derece bağımlı olduğu Amerikan askeri varlığının bölgeye yönelik gerçek tehdit olarak sunması, Körfez ülkelerinin ve

²⁷ SİNKAYA, Bayram, "İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 15, 2010, ss. 88-97, ss. 92-96.

²⁸ İran nükleer tehdidi, İran'ın nükleer silah sahibi olma konusundaki motivasyonları, İran'ın nükleer faaliyetlerinin geleceği ve İran'a karşı yapılacak muhtemel hamleler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. JAFARZADEH, Alireza, "The Iran Threat-President Ahmedinejad and The Coming Nuclear Crisis", Palgrave MacMillan, New York, 2007; KAM, Ephraim, "A Nuclear Iran: What Does It Mean, and What Can Be Done", *Institute for National Security Studies*, Tel Aviv, 2007; HITCHCOCK, Mark, "Iran: The Coming Crisis", MultnomahBooks, Colorado, 2006.

²⁹ "Laricani: Nükleer Çalışmalarımız Barışçıl", <http://tr.euronews.net/2010/07/23/laricani-nukleer-calismalarimiz-bariscil/>, 09.02.2012.

³⁰ SİNKAYA, a.g.m., s. 96.

Arap rejimlerinin İran tehdidi algısının şiddetlenmesine neden olmaktadır. Nitekim Körfez ülkeleri, özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinden yeni silah sistemleri alırken Birleşik Arap Emirlikleri, topraklarında bir Fransız askeri üssünün kurulmasına izin vermiştir. Körfez ülkeleri Şubat 2010 itibariyle Amerika Birleşik Devletleri ile ittifaklarını perçinleyerek savunmalarını güçlendirmek üzere topraklarını yeni füzesavar sistemlerine açmıştır. Hâlihazırda Patriot sistemleri bulunan Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'da Amerikan Aegis füzesavar sistemlerini taşıyan gemiler konuşlandırılmıştır.”³¹

3. Son Dönem Türk Dış Politikası ve İran Nükleer Krizi Bağlamında Belirleyici Bir Aktör Olarak Türkiye

Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu dünya düzeni içerisinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) en doğu ucunu temsil eden Türkiye, özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden tehdit algılamış, çevre ülkelerle olan sıkıntıları ve 1980'li yılların ortası itibariyle başlayan PKK terörünün de etkisiyle, çerçevesini realist kuramın çizdiği klasik güvenlik anlayışını³² izlediği dış politikasına yansıtmak durumunda kalmıştır. Karşılıklı güvensizliğin ve belirsizliğin yaşandığı böyle bir dönemde Türkiye adeta, “üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili bir ülke” olduğu kanısına kapılmıştır. Türkiye, konjonktürün de etkisiyle müttefikleri ile ortak hareket etmeyi tercih ederek; silahlanmasına ağırlık vermek, dolayısıyla askeri güç kapasitesini artırmak ve tehdit olarak algıladığı her olguya karşı askeri tedbirler geliştirmek olarak özetlenecek güvenlik eksenli politikalara ağırlık vermiştir. Dolayısıyla Türkiye, 2000'li yılların başlarına kadar bölgesel ve küresel alanlarda yaşanan sorunlar karşısında “müdahil olmama” anlayışını benimsemiş ve dış politika anlamında “içe dönük” ve “bekle-gör” olarak nitelendirilen bir yaklaşım³³ sergilemiştir.

Dış politika alanında benimsenen bu yaklaşımlar, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) ülke yönetimini devraldığı ve özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dış politika konularında Başbakanlara (Abdullah Gül ve ardından Recep Tayyip Erdoğan'a) başdanışmanlık³⁴ yapmaya başladığı 2002 yılından sonra değişim göstermeye başlamıştır.

³¹ SİNKAYA, a.g.m., s. 97.

³²SANDIKLI, A., EMEKLİER, B., “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/kitaplar/sandikli_emeklier.pdf, s. 5., 10.02.2012.

³³ Burada anlatılan hususun bir istisnası olarak, Turgut Özal'ın Başbakanlığı dönemi gösterilebilir.

³⁴ Dış politika ve uluslararası ilişkiler konularında Başbakan Başdanışmanı olarak son dönem Türk dış politikasının (2002 ve sonrası) şekillenmesinde aktif roller üstlenen Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, 2009 yılından itibaren “T.C. Dışişleri Bakanı” olarak kabineye girmiştir.

2002 yılı sonu itibariyle başlayan yeni dönemde, karar alma mekanizmasında yer alan aktörlerin dış politika hedef ve idealleri ile birlikte Türk dış politikasının paradigmaları güncellenmiş ve yeni bir anlayışla yorumlanmıştır. Bu yeni dönemde, Türk dış politikasının belki de en önemli aktörü olarak gösterilen Ahmet Davutoğlu'nun ve Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin yeni dış politika anlayışı ile birlikte Türkiye'nin geleneksel dış politika tavrında radikal değişimler gözlenmeye başlanmıştır.³⁵

Türkiye'nin dış politika alanında strateji eksikliğine vurgu yapan Davutoğlu³⁶, yeni dış politika yaklaşımları önermiştir. Davutoğlu'nun önerisine göre Türkiye'nin izlemesi gereken kavramlar; "güvenlik ile demokratikleşme bağlamında özgürlük alanının genişletilmesi, komşularla sıfır problem, çok boyutlu dış politika, yeni bir diplomatik üslup ve ritmik diplomasiye geçiştir."³⁷

Daha geniş bir perspektiften değerlendirecek olursak, yeni dış politikası ile Türkiye, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa ve Asya Kıta'sının güçlü ülkeleri tarafından da uygulanan ve temellerini realist teorilerden alan "güç, menfaat ve çatışma" eksenli dış politika anlayışını terk etmiş, bunun yerine "adalet, karşılıklı bağımlılık, ortak kazanç, yardımlaşma, işbirliği, barış ve ittifak" temellerine dayanan yeni bir dış politika vizyonu belirlemiştir. Bu vizyon ise pratikte; "komşularla sıfır sorun" idealini benimsemek, "medeniyetler ittifakı" projesini hayata geçirmek, "çok boyutlu ve pro-aktif" yaklaşım sergilemek, "barış ve diplomasi" dilini tercih etmek, çatışmaların ve meselelerin çözümünde "ritmik diplomasinin" gücüne inanmak, "zulme karşı tavır almak", "yumuşak güce dayalı ve karşılıklı bağımlılıklar oluşturarak dostluk ve işbirliği alanları tesis etmek" şekillerinde³⁸ kendini göstermiştir.

Ramazan Erdağ'a göre Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde benimsemiş olduğu yeni dış politikası söz konusu dönemde oluşan stratejik kültürün bir sonucudur. Erdağ analizinde özellikle 2002-2010 yılları arasında Türkiye'de "ekonomi kalkınmacı" bir stratejik kültürün oluştuğunu ve bu stratejik kültürün dış politikada karar alıcıların stratejik tercihlerine yansıdığını savunmaktadır.³⁹

1990'lı yıllardaki hükümetlerin çatışma eksenli politikalarından farklı olarak, uzlaşa ve işbirliğini temel alan bir politikayı benimseyen Adalet ve Kalkınma Partisi dış

³⁵ Bkz. İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, 2005, ss. 1-39; Alexander Murinson, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, 2006, ss. 945-964.

³⁶ DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 13. Baskı, 2003.

³⁷ DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı,", 26 Şubat 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 04 Nisan 2009.

³⁸ NİZAMOĞLU, A.Faruk, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı? Ekseni Kaydırılmış Dış Politikanın Asli Mecrasına Gelmesi mi?", <http://www.tefekkurdergisi.com/icerik.asp?dergi=38&konu=1010>, 19.05.2012.

³⁹ ERDAĞ, Ramazan, "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2013, ss. 47-70.

politikası büyük ölçüde Turgut Özal döneminin çok boyutlu dış politika arayışını anımsatmaktadır. Özal döneminde olduğu gibi, başta komşularıyla olmak üzere, tarihsel, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açılarından önemli bağlara sahip olduğu bütün ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlar bir politika izleyen Ahmet Davutoğlu ve Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir dış politika izleyerek dünyaya açılmak suretiyle aşılabileceğini düşünmektedir.⁴⁰

Yaşanan bütün bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin yeni dönemdeki stratejisi de güvenlik ve özgürlük denkleminde şekillenmiştir. Ahmet Davutoğlu, Türk dış politikasının "aklını yeniden kurmaya" çalışmış ve bu yeni aklın referanslarını hem realist hem de normatif değerlerden almıştır. Bir yönü itibarıyla, Türkiye'nin en temel güvenlik kaygılarına realist bir çerçeveden bakarken, diğer yandan bu kaygıları bölgesel güvenlik, bölgesel barış ve bölgesel refah potansiyelinde eritme yolunu seçmiştir. Bu nedendir ki örneğin, İsrail'in uluslararası hukuk kurallarını bile çiğneyerek, bölgesel barış ve güvenliği bozucu aksiyonlarına sert bir karşılık veren Türkiye, İran, Suriye ya da Lübnan ile ilgili konularda daha kararlı, yapıcı, uzlaştırıcı ve pro-aktif bir dış politika takip etmektedir.⁴¹

3.1. İran Nükleer Krizinde Türkiye'nin Arabuluculuk Rolü

İran, nükleer krize yönelik başlatılan çabalara ve arabuluculuk girişimlerine önceleri mesafeli durmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Batılı ülkelerin nükleer politikalarında çifte standartlı bir yaklaşımı benimsemesi de İran'ın güvensizliğini artıran nedenlerden biri olarak gösterilebilir. İran uluslararası kamuoyu karşısında mesafeli duruşunun yanında İsrail'i hedef alan sözleri ile nükleer çalışmaları konusunda oluşan şüpheleri artırmıştır. Türkiye bölgesinde ve dünyada nükleer silahlanmaya karşı olduğunu ilan ederken, barışçıl amaçlı nükleer çalışmaların bir hak olduğunu savunmuştur ve savunmaya da devam etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin İran'dan doğalgaz ithal etmesi ve ticaret hacmini geliştirme çabaları ile bölgesinde yeni bir kriz ortamının oluşmasını istememesi nedenleri ile İran'ın nükleer programı konusunda Batı ile İran arasında önemli bir rol üstlenmeye çalışmıştır.⁴² Türkiye açısından, Viyana mutabakatı sonrasında üstlendiği arabulucu sıfatı ise bu rolün gereğini yapması ve sürece aktif katkı vermesi için bir fırsat olarak algılanmıştır.

Bu bağlamda Türkiye aktif dış politika tutumu ile birlikte yeni seçenekler geliştirmiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı'nın önerisi ile başlayan arabuluculuk faaliyetleri, İran'ın uranyumu asla ülke dışına çıkarmak istememesiyle

⁴⁰ İNAT ve Duran, a.g.e.

⁴¹ DAĞCI, Kenan, "Türk Dış Politikasında Akli Yeniden Kurmak", [http://www.demokratakademi.com / kenan-dagci/525-tuerk-d-politikasnda-akl-yeniden-kurmak.html](http://www.demokratakademi.com/kenan-dagci/525-tuerk-d-politikasnda-akl-yeniden-kurmak.html), 19.05.2012.

⁴² LAÇİNER, Sedat, "İran Nükleer Krizi: Türkiye Oyunu Bozdu", *Açık Görüş*, 31 Mayıs 2010.

akamete uğramıştır. Fakat Türkiye için ucunu bırakmamış ve tam bir “mekik diplomasisi” pratiği ile süreci soğutmamayı başarmıştır. Bu gelişmeler olurken Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde Batılı ülkeler yaptırım kararları için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde çalışma başlatmıştır. Bunun üzerine İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerine tekrar başlayacağını duyurmuştur. Geline son durum böyle iken Nisan 2010 Nükleer Güvenlik Zirvesi Washington’da toplanmıştır. Sorunun diplomatik yollardan çözülmesini isteyen Türkiye ile Brezilya’nın fikirleri örtüşmüş ve Brezilya da arabulucu sıfatı ile sisteme dâhil olmuştur.⁴³ Birleşmiş Milletler Geçici Üyesi olan bu iki ülke daha sonraki dönemde çok sıkı bir diplomatik performans sergilemiştir. Türkiye Brezilya ile birlikte, uluslararası alanda İran’ın nükleer programına ilişkin olarak en önemli sorun haline gelen uranyum zenginleştirme çabaları çerçevesinde İran’ı zenginleştirilmiş uranyum takasına ikna etmeyi başarmıştır. 17 Mayıs 2010’da Tahran’da imzalanan Tahran Bildirisi (Antlaşması) uluslararası kamuoyunda beklenmeyen bir şaşkınlık yaratmıştır. Türkiye’nin Tahran Anlaşması’nın imzalanması noktasındaki gayretinin arka planında hem İran hem de Batı tarafından güvenilirliğinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁴⁴ Türkiye’nin bu çabaları, son dönem dış politikasında vurguladığı ritmik diplomasi, uzlaşma ve diyalog yolu ile çatışmaların önlenmesi anlayışının somut bir göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir.

3.2. Tahran Antlaşması

Süreci yukarıda izah edilen Tahran Antlaşması; Türkiye Başbakanı, Brezilya Devlet Başkanı ve İran Cumhurbaşkanı’nın da hazır bulunduğu Tahran’da, yine bu üç ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Asıl adı “Tahran Bildirisi ya da Tahran Mutabakatı” olan antlaşma kısaca; tarafların barışçıl nükleer enerji hakkı olduğuna, mutabakatın ve nükleer yakıt değişiminin işbirliğini başlatacağına, İran’ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması’na uymasının gerekliliğine, İran’ın 1200 kg. düşük oranlı uranyumunun Türkiye’de muhafaza edileceğine ve bu işlemin bir aya kadar yapılmasına, İran’ın bir hafta içerisinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’na mutabakatı bildirmesi gerektiğine, Viyana Grubu’nun 1 yıl geçmeden 120 kg. % 20 zenginleştirilmiş uranyumu tahsis edeceğine, antlaşmaya uyulmazsa Türkiye’nin süratle ve şartsız olarak İran’ın uranyumunu teslim edeceğine, İran ve batı arasındaki görüşmelerin tekrar başlamasına ve Türkiye-Brezilya ikilisinin bu antlaşmanın garantörü olduğuna⁴⁵ vurgu yapmaktadır.

Antlaşmanın metni Ekim 2009’da Viyana Grubu ile İran’ın anlaşmaya vardığı metinle hemen hemen aynıdır. Bu metne, uranyum takasının yapılacağı yer (Türkiye) ve bazı güven telkin edici ifadeler (garantörlük, uranyumun tekrar iade şartları vs.) eklenerek son şekli verilmiştir. İmzalanan bu antlaşma tüm ezberleri bozmuş ve son

⁴³ SİNKAYA, a.g.m. s. 71.

⁴⁴ LAÇİNER, a.g.m.

⁴⁵ BOLAT, Aydın, “Küresel Statüko Sarsılıyor”, *Stratejik Düşünce Dergisi*, Yıl 1, Sayı 7, Haziran 2010, ss.11-14, ss. 11-12.

dönemlerde İran'ın ikna edilip imzaladığı tek antlaşma olarak tarihe geçmiştir. Hatta bazı yazarlar bu durumu “küresel statükonun sarsılmaya başlaması”⁴⁶ olarak değerlendirmişlerdir. Bu antlaşma tam anlamıyla Batılı ülkeleri şok etmiş fakat Amerika Birleşik Devletleri de dâhil pek çok ülke tedbiri elden bırakmamak noktasında kararlar almak için vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır.

3.3. Tahran Antlaşması Sonrası Yaşanan Gelişmeler

İran nükleer krizi Türkiye ve Brezilya'nın yoğun diplomatik çalışmaları neticesinde imzalanan Takas Antlaşmasıyla belli bir seviyeye getirilmiş ve çözüm için umutların arttığı bir döneme girilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve aynı fikirde birleşen Batılı ülkeler İran'ın Tahran Bildirisi'ne attığı imzayı “iyi bir adım ama yetersiz” olarak görmüşlerdir. İran'ın uranyum zenginleştirme programını durdurmak niyetinde olmadığını düşünen Batılı ülkeler, imzalanan takas antlaşmasının, İran'ın bir “zaman kazanma stratejisi” olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bir takım çevreler Türkiye ile Brezilya'ya, İran'ın bu oyununa geldikleri yönünde bazı eleştiriler de getirmişlerdir. Brezilya'nın, antlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra mutabakattan değil ama arabuluculuktan çekildiğini açıklaması⁴⁷ ise bazı kuşkular doğurmuştur. Brezilya İran'ın oyununa geldiğini düşünmüş olması zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Uzmanlara göre bu durumun iki sebebi vardır; Amerika Birleşik Devletleri ile aynı kıtada yaşayan Brezilya, yaptığı değerlendirmeler neticesinde kaybedeceklerinin kazanacaklarından fazla olduğunu düşünmüş ve ilave olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden ciddi bir baskı görmüştür. Böylelikle arabuluculuk rolünde yalnız kalan Türkiye, İran nükleer krizinde belki de tek tutarlı politika yürüten ülke olduğunu bir kez daha ispat etmiştir.

Takas antlaşmasının imzalanmasının üzerinden henüz bir gün bile geçmeden Rusya ve Çin ile yaptırım paketi üzerinde anlaşan Amerika Birleşik Devletleri -Türkiye ve Brezilya gibi diplomatik yollarla sorunun çözüleceğine inanmış iki ülkenin tüm emeklerini yok sayarcasına- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde girişimlere başlamıştır. Çok kısa bir süre sonra - Brezilya ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeleri olarak “hayır” oyu kullanmalarına rağmen - Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden 1929 sayılı yaptırım kararı⁴⁸ çıkmış ve süreç adeta baltalanmıştır. Tüm dünyanın gündeminde olan bir konuya, Türkiye ve Brezilya İran'ı ikna ederek katkı vermiş fakat Amerika Birleşik Devletleri aynı enerjiyi Rusya, Çin ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni ikna etmeye çalışarak kullanmıştır.

⁴⁶ BOLAT, a.g.m., s. 14.

⁴⁷ GÜVENÇ, Duygu, “Brezilya Çark Etti, ”http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/06/22/anlasmaya_degil_aracilik_rolune_son, 16.02.2012.

⁴⁸ 9 Haziran 02010 tarihli raporun İngilizce tam metnine ulaşmak için bkz. <http://www.un.org/NewsPress/docs/2010/sc9948.doc.htm>, 15.02.2012.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi karar taslağı özetle; İran'a yurt dışında kısmi yatırım yasağı ve İran'a giden kargoların aranması gibi önlemleri içermektedir. İran'a yeni ve ağırlaştırılmış yaptırımlar öngören 10 sayfalık taslak ayrıca bankacılık alanındaki önlemleri de kapsamaktaydı. İran'ın bazı hassas faaliyetlerde (uranyum madenleri gibi) yurt dışında yatırım yapmasının yasaklanması ve İran'a gidecek kargoların denetimi konusunda uluslararası bir kontrol rejiminin kurulması da taslakta yer alan tedbirlerdendi. Bu kapsamda, İran'a mal götüren gemiler, uçaklar ve diğer araçlar kontrol edilebilecek ve gerekirse önleyici müdahalelerde bulunulabilecekti. Öte yandan taslak, İran'a yeni tipte 8 çeşit ağır silahın, özellikle tankların satışına da yasaklamalar getirmektedir.⁴⁹ Taslağa bakıldığında öngörülen yaptırımların İran için çok ağır olduğu göze çarpmaktadır. İlerleyen süreçte bu yaptırımların hangisinin ne kadar uygulanabildiği netlik kazanmamıştır ama bir gerçek vardır ki, o da bu yaptırım kararı İran'ın nükleer krizinin çözülmemesine ve sürecin daha da uzamasına sebebiyet vermiştir.

Tahran Bildirisi'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarının ardından uygulanamayacağı düşünülürken Kanada'da gerçekleştirilen G-20 ve G-8 ülkeleri liderlerinin katıldığı toplantılarda Tahran'da imzalanan anlaşmanın önemine dair atıflar yapılmıştır. Tahran yönetimi yaptırım kararlarını hukuki bir karar olarak kabul etmemişse de, Güney Kore, Avrupa Birliği, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler İran aleyhinde münferit yeni ek yaptırım kararları almışlardır. Sonraki günlerde New York'ta bir araya gelen İran, Almanya, İngiltere, Fransa, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilyalı yetkililer, Tahran yönetiminin nükleer faaliyetleriyle ilgili temaslarda bulunmuşlar ve İran'ın nükleer çalışmasıyla ilgili sorunun diplomatik yollardan çözüme kavuşturulması hususuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Obama Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada, İran nükleer sorununa ilişkin diplomatik girişim kapısının henüz açık olduğu yönündeki ifadeleri, İran nükleer sorununun diplomatik yollardan çözüme kavuşması için çaba harcayan Türkiye ile Brezilya'nın arabuluculuk rollerini devam ettirecekleri şeklinde yorumlanmıştır. AB de her zamanki "diplomatik yolların zorlanması" söylemini tekrar etmiştir.⁵⁰

Tahran Takas Anlaşması'nın ardından İran'la yapılan diğer görüşmeler de devam ettirilmiştir. BMGK'nin beş daimi üyesi ve Almanya'dan oluşan P5+1 ile İran arasında devam eden ve son iki yıldır hızlanan müzakere sürecinde İstanbul, Bağdat ve Moskova'nın ardından Kazakistan'ın başkenti Almatı dördüncü buluşma noktası olmuştur. İran Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Said Celili başkanlığındaki İran heyetiyle P5+1 arasında geçen ve iki gün süren son toplantıda da herhangi bir olumlu bir neticeye ulaşılamamış, görüşmelerde taraflar mevcut pozisyonlarını ve temel

⁴⁹ DİLEK, Kaan, "Türkiye Açısından Nükleer Takas Anlaşması", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/373/turkiye-acisinden-nukleer-takas-anlasmasi.aspx>, 16.02.2012.

⁵⁰ DİLEK, Kaan, "İran'ın Nükleer Bilmecesinde Yeni Gelişmeler", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/604/iranin-nukleer-bilmecesinde-yeni-gelismeler.aspx>, 15.02.2012.

argümanlarını korumaya devam etmişlerdir.⁵¹ Bu bağlamda, söz konusu görüşmelerin önümüzdeki dönemde de devam edeceği ve tarafların asgari müşterek noktasında buluşabilmeleri için ulusal ve uluslararası çözüm mekanizmalarına her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yıkılmış, iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve uluslararası sistem yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dünya'nın tek süper gücü haline gelen Amerika Birleşik Devletleri, "yeni dünya düzeni" söylemiyle dünya kamuoyuna seslenmiş ve çıkarlarını daha da artırmak için yeni arayışlara girmiştir. 2001 yılında "ikiz kulelere" yapılan terörist saldırılar ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin, uluslararası terörizmi "yeni bir tehdit" olarak belirlemesiyle sonuçlanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası sistem bu yeni tehdit üzerine yeni yaklaşımlar üretmiş ve süratle Afganistan ve Irak'a müdahaleler çerçevesinde önleyici savaş politikası uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde ayrıca, uluslararası teröre destek verdiği iddia edilen ülkelere karşı yeni yaptırımlar dillendirilmiş ve özellikle İran ismi telaffuz edilerek nükleer çalışmalarından endişe duyulduğu ifade edilmiştir. Zira nükleer silah sahibi bir İran, teröre ve teröriste vereceği destekle birlikte dünya barışını tehdit edebilecek ve kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeninin dengelerini değiştirebilecek bir aktör olarak algılanmıştır. İsrail de bölgede tek nükleer silah sahibi devlet olarak bu politikaları desteklemiş ve henüz nükleer enerji üretmek için alt yapısı tam hazır olmayan İran'ı tehdit olarak gördüğünü beyan etmiştir.⁵²

Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi ülkelerin, nükleerleşme ihtimali olan İran'ı işaret ederek silah satışı gelirleriyle bozulan ekonomilerini düzeltme arayışları, nükleer krizin daha da uzun sürebileceğini göstermesi açısından önemli görülmektedir. İran ise, henüz nükleer silah sahibi bile olmamışken, tüm Körfez ve Güneybatı Asya (Suriye hariç) ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmakta ve Amerika Birleşik Devletleri gibi küresel aktörlere karşı sert bir yaklaşım sergilemektedir. Ayrıca İsrail'in, bölgenin denge siyasetinde önemli bir aktör olması, İran'ın nükleer silah üretme motivasyonunu canlı tutan bir diğer olguyu teşkil etmektedir.

Rusya ve Çin gibi iki büyük gücün zımnen desteğini alan İran'ın, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına muhatap olsa bile süreci daha az kayıpla atlatacağı ve petrol/doğalgaz kaynaklarını siyasi bir baskı aracı olarak kullanmaya

⁵¹ERSOY, Ömer, "Nükleer Pazarlıkta İlerleme Yok", <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/nukleer-pazarlikta-ilerleme-yok/3292>, 16.05.2013.

⁵² "İsrail İran'ı Vuracak mı, Vurmuyacak mı?", <http://arama.hurriyet.com.tr/arsionews.aspx?id=14271250>, 20.05.2012.

devam edeceği öngörülmektedir. Keza petrol ve özellikle doğalgaz uluslararası politikada önemli bir enstrüman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz sonrasında Avrupa ülkelerinde yaşanan doğalgaz kesintisi ve sonrasında yaşanan gelişmeler doğalgazın yalnız bir enerji kaynağı olarak algılanmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Tıpkı Avrupa Birliği ve Rusya arasındaki enerji birlikteliğinde olduğu gibi petrol ve doğalgaza olan ihtiyaç ve tedariki, ülkelerin politikalarının belirlenmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.⁵³ Ayrıca Birleşmiş Milletler daimi üyelerinin ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na üye olmadığı halde nükleer silah sahibi olduklarını deklare eden ülkelerin nükleer silahlarının varlığı ortadayken, İran'a yönelik uygulanan politikalara Rusya ve Çin'in destek vermez tavrı, nükleer krizin ve mevcut güç dengesi siyasetinin uzun bir süre daha devam edeceği tezini güçlendirmektedir. Nükleerleşme gibi çok önemli bir konuda farklı yaklaşımların devam etmesi neticesinde, evrensel düzeyde kurulan uluslararası örgütlerin orta vadede sorgulanabileceği ve hatta yeniden kurgulanabileceği sorusu da önem arz etmektedir.

İran'ın, uranyum zenginleştirme programına yönelik argümanları bile ülkesine tehdit olarak algılayan tavrını, yoğun diplomatik çabalar ve ritmik diplomasi ile yumuşatan ve somut bir sonuca ulaştıran Türkiye, Tahran Anlaşması sürecinde üstlendiği aktif rolle, Batılı ülkelerin ihtimal bile vermediği, uluslararası toplumu şok eden bir icraata imza atmıştır. Bu durum, Türkiye'nin adını bile bilmeyen pek çok ülkenin, Türkiye'nin yükselen vizyonunu fark etmesine yol açmıştır.

Bölgesinde çatışma görmek istemeyen, sıfır sorun idealini benimseyen, bununla yetinmeyerek sıfır sorunlu olduğu ülkelerin de kendi komşularıyla sıfır sorun yaşamasını arzu eden ve bunun için katkı veren bir Türkiye, tüm bu vizyoner arka planı ve güçlü geçmişi ile geleceğe yön verebilecek bir güce ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, İran nükleer krizine müdahil arabulucu olarak adım atan Türkiye'nin, uluslararası nükleer güç dengesi içerisinde bundan sonra nasıl bir rol alacağı sorusu gündeme gelmiştir.

Türkiye'nin yaklaşımına göre; nükleer silahlar en kısa zamanda yok edilmeli, sadece Güneybatı Asya değil tüm dünya "nükleer silahlardan arındırılmış bölge" haline getirilmeli, barışçıl ve sivil amaçlarla nükleer teknolojinin kullanımı ise azami desteklenmelidir. Türkiye'nin bu vizyonu pek çok ülke ve oluşumu etkilemekte ve gelecekte kurgulanacak nükleer sistemin temel parametrelerini oluşturmaktadır. Fakat genel bir tespit yapmak gerekirse, bu öngörülerin günümüz uluslararası sisteminde kısa ve orta vadede uygulanması pek de mümkün görünmemektedir.

Türkiye, merkez ülke iddiasıyla bölgede etkin bir güç olmak istemektedir. Türkiye'nin bölgesel güç ve küresel aktör olma iddiası, uluslararası sistemi etkileme

⁵³ ERDAĞ, Ramazan, "New Partnership between EU and Russia: Common Denominator is Energy", International Journal of Management Sciences and Business Research, Vol. 2, Issue 4, 2013, s. 16.

amacını da beraberinde getirmektedir. Türk dış politikasında karar alıcı aktörlerin "düzen kurucu ülke" olma iddiası da bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgesel güç dengesi noktasında Türkiye'nin tam bir denge politikası yürütmeye çalıştığı gerçeğinden hareketle, Türkiye hem nükleer silahlanmaya karşı çıkararak, hem de barışçıl amaçlı nükleer çalışmaların her ülkenin hakkı olduğuna vurgu yaparak tutarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin uzlaşa temelli bu yaklaşımı, neo-realist kuramın güç dengesi kavramının bir araçsallaştırılması olarak görülebilir. Buna örnek olarak da, Türkiye'nin, İran'a olası bir müdahalenin önüne geçmek amacı ile Brezilya ile birlikte ürettiği Tahran Anlaşması gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Mkm Yayıncılık, Bursa, 2009.
- BERBER, Seçkin, "Yaptırımların İran Ekonomisine Etkileri", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2388:yaptrmlarn-ran-ekonomisine-etkileri&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, 06.05.2013
- BOLAT, Aydın, "Küresel Statüko Sarsılıyor", Stratejik Düşünce Dergisi, Yıl 1, Sayı 7, Haziran 2010, ss.11-14.
- DAĞCI, Kenan, "Türk dış politikasında akli yeniden kurmak", <http://www.demokratakademi.com/kenan-dagci/525-tuerk-d-politikasnda-akli-yeniden-kurmak.html>, 19.05.2012.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, Küre Yayınları, 13. Baskı, 2003.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", 26 Şubat 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581>, 04 Nisan 2009.
- DİLEK, Kaan, "Türkiye Açısından Nükleer Takas Antlaşması", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/373/turkiye-acisindan-nukleer-takas-anlasmasi.aspx>, 16.02.2012.
- DİLEK, Kaan, "İran'ın Nükleer Bilmecesinde Yeni Gelişmeler", <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/604/iranin-nukleer-bilmecesinde-yeni-gelismeler.aspx>, 15.02.2012.
- ERDAĞ, Ramazan, "Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2013, ss. 47-70.
- ERDAĞ, Ramazan, "New Partnership between EU and Russia: Common Denominator is Energy", International Journal of Management Sciences and Business Research, Vol. 2, Issue 4, 2013, ss. 13-23.

- ERSOY, Ömer, "Nükleer Pazarlıkta İlerleme Yok", <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/nukleer-pazarlikta-ilerleme-yok/3292>, 16.05.2013.
- HITCHCOCK, Mark, *Iran: The Coming Crisis*, Multnomah Books, Colorado, 2006.
- GÜVENÇ, Duygu, "Brezilya Çark Etti", http://www.sabah.com.tr/Dunya/2010/06/22/anlasmaya_degil_aracilik_rolune_son, 16.02.2012.
- İNAT, Kemal ve DURAN Burhanettin, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, 2005, ss. 1-39.
- İŞBİLEN, Evren, *Nükleer Satranç*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- JAFARZADEH, Alireza, *The Iran Threat-President Ahmedinejad and The Coming Nuclear Crisis*, Palgrave MacMillan, New York, 2007.
- KAM, Ephraim, "A Nuclear Iran: What Does It Mean, and What Can Be Done", *Institute for National Security Studies*, Tel Aviv, 2007.
- KİBAROĞLU, Mustafa, "Good for the Shah, Banned for the Mullahs: The West and Iran's Quest for Nuclear Power", *Middle East Journal*, Vol. 60, No. 2, 2006, ss.207-232.
- KÖSE, Talha, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları*, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2008.
- LAÇİNER, Sedat, "İran Nükleer Krizi: Türkiye Oyunu Bozdu", *Açık Görüş*, 31 Mayıs 2010.
- MURINSON, Alexander, "The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy", *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, 2006, ss.945-964.
- NİZAMOĞLU, A. Faruk, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı? Eksen Kaydırılmış Dış Politikanın Asli Mecrasına Gelmesi mi?", <http://www.tefekkurdergisi.com/icerik.asp?dergi=38&konu=1010>, 19.05.2012.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- SANDIKLI, A., EMEKLİER, B., "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/kitaplar/sandikli_emeklier.pdf, 10.02.2012.
- SİNKAYA, Bayram, "İran'ın Nükleer Programına Arap Ülkelerinin Yaklaşımı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 15, 2010, ss.88-97
- SONER, Ali, "Uluslararası Sistem: Karmaşanın Uyumu", *Uluslararası Politikayı Anlamak: 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, der.: Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, GÜNEŞ, Hakan, KELEŞOĞLU, Erhan, Uluslararası İlişkilere Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 2011

<http://www.un.org/NewsPress/docs/2010/sc9948.doc.htm>, 15.02.2012.

“İsrail İran'ı Vuracak mı, Vurmuyacak mı?”, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=14271250>, 20.05.2012.

“Laricani: Nükleer Çalışmalarımız Barışçıl”, <http://tr.euronews.net/2010/07/23/laricani-nukleer-calismalarimiz-bariscil/>, 09.02.2012.

<http://www.bizturkmeniz.com/tr/showArticle.asp?id=5785>, 05.05.2013.

<http://www.dw.de/irak%C4%B1n-kom%C5%9Fular%C4%B1-zirvesinde-hayalk%C4%B1r%C4%B1kl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/a-3287670>, 05.05.2013.

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/969/moskovanın_hamlesi_ve_aliyevin_turkiye_ziyareti, 05.05.2013.

“İran Holokost inkârcılarını bir araya topladı”, <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/4339-Iran-Holokost-inkarcilarini-bir-araya-topladi.aspx>, 05.05.2013.